

İklim Değişikliği Bağlamında Kadın Ruh Sağlığı: Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Belirleyiciler

Elif Ayfer Baltacı Yıldız¹

Özet

İklim değişikliği, 21. yüzyılın en büyük küresel krizlerinden biri olarak yalnızca çevre üzerinde değil, aynı zamanda insan sağlığı üzerinde de çok boyutlu ve sistemik etkiler oluşturmaktadır. İklim değişikliğinin fiziksel sağlık üzerindeki etkileri uzun süredir araştırılmakla birlikte, ruh sağlığı üzerindeki etkileri son yıllarda hızla gelişen bir bilimsel konu hâline gelmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) iklim değişikliğini küresel halk sağlığı için en büyük tehditlerden biri olarak tanımlamakta ve bunun sonucunda ruh sağlığı sorunlarının kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır. Son yıllarda yapılan araştırmalar, iklim değişikliğinin yol açtığı aşırı hava olaylarının, geçim kaynaklarının kaybına, zorunlu göçe ve geleceğe dair belirsizlik gibi stres durumları oluşturduğu ve bunun sonucunda; depresyon, anksiyete ve travma sonrası stres bozukluğu görülme insidansında artış olduğunu bildirmektedir.

Bilimsel kanıtlar, iklim değişikliğinin ruh sağlığı üzerindeki etkilerinin toplumsal cinsiyet açısından da eşit dağılmadığını göstermektedir. Kadınlar; yapısal toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, ekonomik kaynaklara erişim zorlukları, bakım yükünün orantısız dağılımı ve afet sonrası artış gösterebilen toplumsal cinsiyete dayalı şiddet riskleri nedeniyle iklim kaynaklı psikososyal stresörlere daha yüksek düzeyde maruz kalmaktadır. Dolayısıyla, iklim değişikliğinin ruh sağlığı üzerindeki etkilerini toplumsal cinsiyet perspektifiyle incelemek, hem epidemiyolojik farklılıkların hem de bu farklılıklar arkasındaki yapısal belirleyicilerin anlaşılması açısından kritik öneme sahiptir.

1. İklim Değişikliği ve Ruh Sağlığı

İklim değişikliği, halk sağlığının önemli konularından biri olup, sadece fiziksel hastalıkları artıran bir çevre sorunu olarak değil, aynı zamanda ruh sağlığını da etkileyen temel bir risk faktörü olarak değerlendirilmektedir

1 Öğr. Gör. Elif Ayfer Baltacı Yıldız, Bingöl Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Orcid ID: 0000-0002-4405-2211, E-mail: elifayferbaltaci@gmail.com

(Romanello et al., 2023). Yapılan çalışmalar, iklim değişikliğinin psikolojik etkilerinin çok boyutlu olduğunu; bu etkilerin, hem sel ve orman yangını gibi ani travmatik olayların hem de uzun süreli çevresel belirsizliğin stres mekanizmaları aracılığıyla psikolojik sorunların ortaya çıkmasıyla ilişkili olduğunu göstermektedir (Charlson et al., 2021; Cianconi et al., 2020; Ogunbode et al., 2022). Özellikle aşırı hava olayları, sıcaklık artışları, kuraklık ve orman yangınları gibi durumların; depresyon, anksiyete, travma sonrası stres belirtileri hatta intihar riskinde artışla ilişkili olduğu bildirilmektedir (Cianconi et al., 2020). Bunun yanı sıra, sıcak hava dalgalarının, psikiyatrik acil servis başvurularında ve hastaneye yatış oranlarında artışla ilişkili olduğu bildirilmektedir. İklim değişikliğinin yol açtığı çevresel stresin; özellikle sosyal ve ekonomik açıdan kırılgan topluluklarda depresyon, anksiyete ve diğer ruhsal belirtilerin daha sık ve daha şiddetli görülmesine neden olduğu belirlenmiştir (Charlson et al., 2021; Thompson et al., 2018). İklim değişikliğinin ruh sağlığı üzerindeki etkileri sadece afetlerin hemen sonrasında ortaya çıkan akut psikolojik tepkilerle sınırlı değildir. Uzun süren çevresel belirsizlik, çevresel yıkım ve geleceğe yönelik belirsizlik algısı gibi etkenlerin, bireylerde stres tetikleyerek psikolojik etkiler yaratabilmektedir (Ojala et al., 2021). Güncel çalışmalar, iklim krizinin yarattığı ekolojik kayıp ve belirsizliğin; kaygı, umutsuzluk, yas ve depresif belirtilerle ilişkili olduğunu göstermektedir (Clayton, 2020; Ojala et al., 2021). İklim değişikliğine bağlı zorunlu yer değiştirme ve göç süreçleri, ruh sağlığı açısından çok boyutlu ve derin etkiler oluşturan risk durumları olarak değerlendirilmektedir (Benevolenza & DeRigne, 2019). Literatüre göre, iklim kaynaklı göçün yalnızca fiziksel yer değiştirme anlamına gelmediğini; aynı zamanda travmatik afet deneyimleri, sosyal destek ağlarının zayıflaması, ekonomik güvencesizlik ve kimlik bütünlüğünün sarsılması gibi psikososyal süreçler aracılığıyla ruhsal belirtilerin artışıyla ilişkili olduğunu göstermektedir (Pet, al., 2019). Ayrıca barınma güvencesizliği, belirsizlik ve sosyal izolasyon gibi göç sürecine eşlik eden faktörlerin psikolojik kırılganlığı artırdığı; bu durumun özellikle düşük gelirli ve kırılgan gruplarda daha belirgin olduğu vurgulanmaktadır (Romanello et al., 2023).

2. Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler ve Ruh Sağlığı

İklim değişikliğinin ruh sağlığı üzerindeki etkileri, yalnızca kadın ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıklarla açıklanabilecek bir olgu değildir. Kadınların iklim krizine bağlı psikolojik risklere daha yüksek düzeyde maruz kalmasının temelinde biyolojik kırılganlıktan ziyade toplumsal cinsiyet temelli yapısal eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır (Anjum & Aziz, 2025). Bu etkiler; ekonomik kaynaklara erişimdeki sınırlılıklar, bakım emeğinin orantısız dağılımı, karar alma süreçlerindeki temsil eksikliği ve sosyokültürel normlar gibi belirleyiciler

aracılığıyla şekillenmektedir. Dolayısıyla kadınların psikososyal kırılganlığını anlamak ve azaltmak için, biyolojik farklılıkların ötesine geçen, toplumsal cinsiyet temelli yapısal ve ekonomik faktörleri merkeze alan bütüncül ve çok boyutlu bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir (Romanello et al., 2023; Sorensen et al., 2018; Thurston et al., 2021).

2.1. Ekonomik Eşitsizlikler ve Ruhsal Kırılganlık

Toplumsal roller, ekonomik kaynaklara erişimdeki sınırlılıklar, karar alma mekanizmalarındaki temsil eksikliği ve bakım sorumluluklarının orantısız biçimde kadınlara yüklenmesi, iklim sorunlarının kadında yarattığı stres yükünü artırmaktadır (Thurston et al., 2021). Literatür, kadınların daha düşük gelir düzeyine sahip olmaları, güvencesiz ve kayıt dışı istihdamda daha yüksek oranlarda yer almaları ve sosyal koruma sistemlerine sınırlı erişimleri nedeniyle çevresel afetler ve iklim kaynaklı geçim kayıpları karşısında daha kırılgan olduklarını ortaya koymaktadır (Anjum & Aziz, 2025). Bu tür yapısal ve sosyoekonomik eşitsizlikler, iklim değişikliğinin ruh sağlığı üzerindeki etkilerinin kadınlar açısından daha şiddetli, daha uzun süreli ve daha karmaşık biçimde yaşanmasına neden olmaktadır (Rothschild & Haase, 2023). Bu nedenle iklim krizinin psikolojik sonuçlarını değerlendirmek, yalnızca biyolojik farklılıklara odaklanmakla yeterli olmayıp; toplumsal cinsiyet temelli yapısal eşitsizlikleri merkeze alan kapsamlı bir yaklaşım gerektirmektedir (Anjum & Aziz, 2025).

2.2. Bakım Yükü, Duygusal Emek ve Psikososyal Sonuçlar

Toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda bakım yükünün büyük oranda kadınlara atfedilmesi, afet ve kriz dönemlerinde kadınların maruz kaldığı psikososyal yükü anlamlı düzeyde artırmaktadır (Sorensen et al., 2018). İklim değişikliği gibi afetlerden sonra çocukların, yaşlıların ve kronik hastalığı bulunan bireylerin bakım sorumluluğu çoğunlukla kadınlar tarafından üstlenilmekte; bu durum kadınların kendi fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarını ertelemelerine ve uzun süreli stres altında kalmalarına neden olabilmektedir (Anjum & Aziz, 2025; Flores et al., 2025; Tosun, 2024). Yapılan çalışmalar, afet sonrası artan bakım yükünün tükenmişlik, duygusal yorgunluk ve travma sonrası stres belirtileri ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Rothschild & Haase, 2023; Thurston et al., 2021). İklim değişikliği sonrasında artan bakım yükünün, özellikle toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda kadınlar üzerinde yoğunlaşması, psikososyal tükenmişlik ve travma sonrası stres belirtileri ile anlamlı biçimde ilişkili bulunmaktadır (van Daalen et al., 2020). Bu durum, kadınlarda psikososyal tükenmişlik ve travma sonrası stres belirtileriyle anlamlı biçimde ilişkilendirilmektedir. İklim değişikliğinin etkilerine maruz kalan topluluklarda

yapılan epidemiyolojik çalışmalar, kadınların travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) belirtilerini erkeklere kıyasla daha yüksek düzeyde bildirdiğini ortaya koymaktadır. Bu farklılığın yalnızca maruz kalınan çevresel stresin şiddetiyle değil; aynı zamanda bakım sorumluluklarının artması, sosyal destek ağlarının zayıflaması ve ekonomik belirsizlik gibi ikincil stresörlerle de bağlantılı olduğu belirtilmektedir. (Sönmez & Hocaoglu, 2023; van Daalen et al., 2020; White et al., 2023).

2.3. Eğitim ve Ruh Sağlığı Hizmetlerine Erişim

İklim değişikliğinin ruh sağlığı üzerindeki etkileri, yalnızca maruz kalınan çevresel stresörlerin şiddetiyle değil, aynı zamanda sağlık hizmetlerine erişimdeki yapısal eşitsizliklerle de yakından ilişkilidir. Özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde kadınların ruh sağlığı hizmetlerine erişimi; ekonomik bağımlılık, toplumsal cinsiyet rolleri, eğitim düzeyi, coğrafi engeller ve kültürel normlar gibi çok değişkenli faktörler nedeniyle de sınırlı kalmaktadır (Gawrych, 2022; Kola et al., 2021). İklim değişikliği kaynaklı kriz dönemlerinde sağlık altyapısının zarar görmesi, insan gücü kaybı ve hizmet sunumunun aksaması, mevcut eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir (Lokotola, 2023; Romanello et al., 2023). Küresel analizler, iklim değişikliği gibi afetlerin sağlık sistemleri üzerindeki yükü artırarak özellikle ruh sağlığı hizmetlerinde arz-talep dengesizliği yarattığını ve kırılgan grupların hizmetlere erişimini zorlaştırdığını göstermektedir (Lokotola, 2023; Rodríguez et al., 2023). Ruh sağlığı hizmetlerine erişimdeki sınırlılıklar, tedavi edilmemiş depresyon ve anksiyete prevalansının artmasına yol açabilmektedir. Özellikle kırsal ve sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bölgelerde yaşayan kadınların, ekonomik bağımlılık, damgalanma korkusu ve kültürel normlar nedeniyle profesyonel ruh sağlığı desteği arama davranışının daha düşük olduğu bildirilmektedir (Santomauro et al., 2021). İklim değişikliği sonrası dönemlerde ruh sağlığı hizmetlerinin kesintiye uğraması, bu eşitsizliği daha da artırarak kronikleşen psikolojik sorunlara zemin hazırlayabilmektedir (Beaglehole et al., 2018; Rodríguez et al., 2023). Bu kapsamda, iklim krizinin ruh sağlığı üzerindeki sonuçları yalnızca bireylerin çevresel stresörlere maruziyet düzeyiyle açıklanamaz; söz konusu etkiler aynı zamanda sağlık sistemlerinin dayanıklılığı, hizmet sunum kapasitesi ve toplumsal cinsiyet duyarlılığı gibi yapısal belirleyiciler tarafından da şekillendirilmektedir (Rodríguez et al., 2023; Romanello et al., 2023).

3. İklim Kaynaklı Afetlerin Kadın Ruh Sağlığına Etkileri

İklim değişikliği nedeniyle yaşanan aşırı hava olaylarının (sel, kasırga, orman yangını, sıcak hava dalgaları ve kuraklık gibi) sıklığı ve şiddeti artarak yaşanmaktadır. Bu olayların ruh sağlığı üzerindeki etkileri giderek daha fazla

araştırılmakta ve özellikle kırılgan grupta olan kadınların bu dönemde daha fazla psikolojik risk altında olduğu bilinmektedir (Charlson et al., 2021). Güncel çalışmalar, iklim değişikliği ile ilişkili afetlere maruz kalan topluluklarda depresyon, anksiyete ve travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) prevalansının anlamlı biçimde arttığını ortaya koymakta; bu artışın kadınlarda anlamlı düzeyde yüksek olduğunu bildirmektedir (Sarsour et al., 2023; Sönmez & Hocaoglu, 2023).

3.1. Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB)

İklim kaynaklı afetleri yaşamak, travmatik yaşantı deneyimi olarak değerlendirilmekte ve bu durum TSSB gelişimi açısından önemli bir risk faktörü olarak kabul edilmektedir. Literatürde, sel, kasırga, yangın ve diğer doğal afetlere maruz kalan bireylerde TSSB prevalansının anlamlı düzeyde arttığı bildirilmektedir. Aynı zamanda kadınların, erkeklere kıyasla daha yüksek TSSB belirtileri gösterdiği bildirilmiştir (Isaac et al., 2023; Itoh et al., 2022). Travma sonrası stres bozukluğu riskinin kadınlarda daha yüksek olması nedenleri arasında; afet sonrası dönemde yoğunlaşan bakım sorumlulukları, çocuklar ve yaşlı aile bireylerine yönelik yükümlülüklerin kadın tarafından üstlenilmesi ve sosyal destek sistemlerinin zayıflaması gibi durumlar önemli rol oynamaktadır (Gawrych, 2022). İklim değişikliğinin sebep olduğu afetler sonrasında sosyal bağların kopması ve topluluk desteğinin azalması, travmanın işlenmesini zorlaştırmakta belirtilerin kalıcı hâle gelme olasılığını artırmaktadır (Anantapong et al., 2024; White et al., 2023). İklim değişikliği nedeniyle yaşanan krizin toplumsal cinsiyete dayalı şiddet riskinin artabileceği düşünülmektedir. İklim değişikliği sonrasında kadınlara yönelik fiziksel ve psikolojik şiddet vakalarında artış görülmekte ve bu durumun travma sonrası stres belirtilerini şiddetlendirebildiği bildirilmektedir. Bu bulgular, afet sonrası ruh sağlığı sonuçlarının yalnızca doğrudan travmatik yaşantıyla değil, aynı zamanda sonrasında ortaya çıkan ikincil stresörlerle de ilişkili olduğunu göstermektedir (A. Li et al., 2023; Rezwana & Pain, 2021; White et al., 2023).

3.2. Depresyon ve Anksiyete

İklim değişikliğinin ruh sağlığı üzerine etkisi yalnızca travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ile sınırlı değildir; iklimle ilişkili aşırı hava olaylarının ardından depresyon ve anksiyete bozuklukları riskinde anlamlı artışlar olduğu bildirilmektedir (Sharpe & Davison, 2021). Geçim kaynaklarının kaybı, konut kaybı, zorunlu yer değiştirme ve ekonomik belirsizlik gibi ikincil stresörler, özellikle kadınlarda majör depresyon ve anksiyete bozukluğu gelişimi açısından önemli risk faktörleri olarak tanımlanmaktadır (Gawrych, 2022). Güncel bulgular, iklim kaynaklı afetler sonrasında depresyon ve anksiyete prevalansının

anlamli biçimde yükseldiğini ve kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek düzeyde semptom yaşadığını göstermektedir (A. Li et al., 2023; White et al., 2023). Yerinden edilme, kimlik kaybı ve sosyal izolasyon gibi faktörler afet sonrasında depresif belirtileri ağırlaştırabilmekte ve aynı zamanda iyileşmeyi geciktirebilmektedir. Özellikle tek ebeveynli anneler, düşük gelirli kadınlar ve kırsal bölgelerde yaşayan bireyler, hem ekonomik kırılganlık hem de hizmetlere erişim kısıtlılığı nedeniyle daha yüksek psikolojik risk taşımaktadır (Rothschild & Haase, 2023; Sharpe & Davison, 2021).

İklim değişikliği sonrasında yaşanan anksiyete ise çoğunlukla belirsizlik, güvenlik kaybı ve geleceğe yönelik tehdit algısıyla ilişkilendirilmektedir. Konut kaybı, yeniden yerleşim sürecindeki belirsizlikler ve çocukların güvenliğine ilişkin kaygılar, özellikle bakım sorumluluğu taşıyan kadınlarda yoğun kaygıya neden olabilmektedir. Uzamış stres yanıtı, biyopsikososyal mekanizmalar aracılığıyla ruhsal belirtilerin sürmesine neden olmaktadır (Pihkala, 2020; Rothschild & Haase, 2023).

3.3. Toplumsal Şiddet Riskinin Artışı

İklim değişikliği nedeniyle toplumsal cinsiyete dayalı şiddet riskinin artabileceği bildirilmektedir. İklim değişikliğinin ardından sosyal düzenin bozulması, ekonomik stres ve barınma güvencesizliği gibi faktörlerin aile içi ve partner şiddeti vakalarında artışa neden olduğunu göstermektedir (Thurston et al., 2021; van Daalen et al., 2020). Bu durum, afetlerin yalnızca fiziksel yıkıma yol açan olaylar olmadığını; aynı zamanda mevcut toplumsal eşitsizlikleri derinleştirerek ikincil risk alanları oluşturduğunu göstermektedir. Kadınlar açısından afet sonrası dönemde artan toplumsal cinsiyete dayalı şiddet riski, birincil travmatik yaşantıya ek olarak ikincil travmatik deneyimlerle karşılaşma olasılığını artırmaktadır. Fiziksel ve psikolojik şiddete maruziyetin depresyon, travma sonrası stres bozukluğu ve anksiyete belirtilerinin şiddetlenmesiyle anlamli düzeyde ilişkili olduğu bildirilmektedir (Romanello et al., 2023). Toplumsal şiddet riskindeki artış, kadınların güvenlik algısını zayıflatarak kronik stres düzeyini yükseltmekte ve psikolojik iyileşme sürecini geciktirebilmektedir. Ayrıca, sosyal destek ağlarının dağılması ve geçici barınma koşullarında yaşanan güvencesizlik, ruhsal toparlanmayı zorlaştırmaktadır (Thurston et al., 2021).

4. Üreme Sağlığı, Annelik ve İklim Stresi

İklim değişikliği, yalnızca genel nüfusun ruh sağlığını değil; üreme sağlığı, gebelik süreci ve anne olan kadınların da psikososyal iyilik hâlini etkilemektedir. Aşırı sıcaklık artışları, hava kirliliği, doğal afetlere maruziyet ve iklim kaynaklı belirsizlikler; gebelik döneminde biyolojik stres yanıtlarını tetikleyebilmekte aynı zamanda anne ruh sağlığı üzerinde kısa ve uzun vadeli

etkiler oluşturabilmektedir. İklimle ilişkili çevresel stresörlerin hem prenatal stres düzeyini artırdı hem de doğum sonrası dönemde depresyon ve anksiyete riskini yükselttiği bilinmektedir (Bekkar et al., 2020; Chersich et al., 2020; Romanello et al., 2023)

4.1. Gebelik Döneminde Stres

Gebelik dönemi, hem fizyolojik hem de psikolojik açıdan hassas bir süreçtir. Bu dönemde çevresel stresörlere maruz kalma, annenin stres düzeyini artırarak hem anne hem de fetus üzerinde biyopsikososyal etkiler oluşturabilmektedir (Khatri et al., 2020). İklim değişikliğiyle ilişkili aşırı sıcaklık artışları ve hava kirliliğinin, gebelik komplikasyonları riskini ve psikolojik stres düzeyini yükseltebildiği bildirilmektedir. Özellikle sıcak hava dalgalarının sıklığı arttığı bölgelerde, artan fizyolojik yük ve çevresel belirsizlik gebelerde kaygı düzeylerinin artışıyla ilişkilendirilmektedir (Bekkar et al., 2020; Chersich et al., 2020; Romanello et al., 2023). İklim değişikliği barınma güvencesizliği, sağlık hizmetlerine erişimde kesintiler ve sosyal destek ağlarının zayıflaması, prenatal dönemde depresif belirtilerin artışına neden olabilmektedir. Yüksek düzeyde algılanan prenatal stres doğum sonrası postpartum depresyon gelişimi için önemli bir risk faktörü olabilmektedir (Rodríguez et al., 2023; Van den Bergh et al., 2020).

4.2. Gelecek Kaygısı ve Ebeveynlik

İklim değişikliği annelik deneyimini, sadece çevresel stresörlere doğrudan maruziyetle değil; aynı zamanda geleceğe yönelik belirsizlik ve tehdit algısıyla da etkileyebilmektedir. Özellikle genç kadınlar ve anneler arasında iklim kaygısı ve anksiyete düzeylerinin yüksek olduğunu ve bu kaygının çocukların geleceğine ilişkin endişelerle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Ogunbode et al., 2022). İklim krizinin uzun vadeli etkileri, bazı kadınların ebeveynlik kararlarını yeniden değerlendirmelerine yol açabilmekte; bu süreç varoluşsal kaygı, umutsuzluk ve süregelen anksiyete belirtileriyle bağlantılı olabilmektedir. Ebeveynlik rolünün çocuk güvenliğini sağlama sorumluluğunu içermesi, afet sonrası annelerde koruyucu kaygı tepkilerini yoğunlaştırabilmektedir (Yakıt Ak & Aslan, 2024). Bu nedenle iklim krizi, annelik deneyimini fiziksel olduğu kadar psikolojik ve varoluşsal boyutlarıyla da dönüştüren çok katmanlı bir stres etmeni olarak değerlendirilmektedir (Hickman et al., 2021; Ogunbode et al., 2022). Ayrıca, ebeveynlik rolü çocukların güvenliğini sağlama sorumluluğunu içerdiğinden, iklim kaynaklı afetlerin artışı annelerde yoğun koruyucu kaygıya neden olurken, bu durum, özellikle afet deneyimi yaşamış topluluklarda travmatik stres belirtilerinin yoğun şekilde yaşamasıyla sonuçlanabilmektedir.

Dolayısıyla iklim krizi, annelik deneyimini yalnızca fiziksel değil; aynı zamanda psikolojik ve varoluşsal bir alanda da etkilemektedir (Hickman et al., 2021).

5. Sosyoekonomik Faktörler ve Ruhsal Yük

İklim değişikliği, ruh sağlığı üzerindeki etkilerini yalnızca doğrudan travmatik yaşantılar yoluyla değil; aynı zamanda sosyoekonomik eşitsizlikleri derinleştirerek dolaylı biçimde de etkileyebilmektedir. Yoksulluk, gıda güvensizliği, suya erişimde yaşanan güçlükler ve kadın emeğinin güvencesizleşmesi gibi faktörler, özellikle kadınlar açısından kronik stres yükünü arttırmaktadır (Watts et al., 2019).

5.1. Yoksulluk ve Gıda Güvensizliği

İklim değişikliği, kuraklık, aşırı sıcaklık ve sel gibi olaylar aracılığıyla tarımsal üretimi ve geçim kaynaklarını olumsuz etkilemekte; bu durum özellikle düşük gelirli hanelerde gıda güvensizliğini artırmaktadır. Gıda güvensizliğinin depresyon ve anksiyete belirtileriyle anlamlı düzeyde ilişkili olduğu gösterilmiştir (Pourmotabbed et al., 2020). Kadınlar, hane içi gıda yönetimi ve bakım sorumlulukları nedeniyle bu yükü daha yoğun deneyimlemekte; çocukların beslenme ihtiyaçlarını karşılayamama kaygısı ebeveynlik stresini artırabilmektedir. İklim değişikliğine bağlı geçim kayıpları, özellikle tarım ve küçük ölçekli üretimle geçinen kadınların ekonomik bağımsızlığını zayıflatmaktadır. Gelir kaybı ve ekonomik güvencesizlik, kadınların stres düzeyini artırarak psikolojik kırılganlıklarını derinleştirebilmektedir. Bu nedenle iklim krizi, sosyoekonomik eşitsizlikler yoluyla ruh sağlığı üzerinde dolaylı ve uzun süreli etkiler oluşturabilmektedir (Anjum & Aziz, 2025; Pourmotabbed et al., 2020).

5.2. Suya Erişim ve Bakım Yükü

İklim değişikliği, su kaynaklarının azalması ve kuraklık sıklığının artması yoluyla özellikle suya erişimi sınırlı bölgelerde yaşayan kadınların günlük yaşam yükünü artırmaktadır. Düşük ve orta gelirli ülkelerde su temini ve hane içi bakım sorumluluğunun büyük ölçüde kadınlara ait olması, su kıtlığının fiziksel emek yükünü ve zaman baskısını artırmasına yol açmaktadır (J. Li et al., 2023). Suya erişimde yaşanan güçlükler yalnızca fiziksel yorgunlukla sınırlı kalmamakta; kronik stres, kaygı ve güvencesizlik duygularını da arttırmaktadır (Caruso et al., 2018). Ayrıca su kıtlığı, hane içi gerilimleri artırarak kadınların psikososyal yükünü ağırlaştırabilmektedir. Bakım yükü olarak değerlendirildiğinde, suya erişimdeki zorluklar çocukların, yaşlıların ve hastaların bakımını da güçleştirmekte; bu durum tükenmişlik ve anksiyete belirtileriyle ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle su krizi, yalnızca çevresel bir

sorun değil; toplumsal cinsiyet temelli ruh sağlığı risklerini artıran yapısal bir belirleyici olarak ele alınmalıdır (Caruso et al., 2018; J. Li et al., 2023; Romanello et al., 2023).

5.3. İklim Değişikliği ve Kadın Emeği

İklim değişikliği, kuraklık, aşırı sıcaklık ve sel gibi olaylar aracılığıyla tarımsal üretimi ve geçim kaynaklarını olumsuz etkilemekte; bu durum özellikle düşük gelirli hanelerde gıda güvensizliğini artırmaktadır. Gıda güvensizliğinin depresyon ve anksiyete belirtileriyle anlamlı düzeyde ilişkili olduğu gösterilmiştir (Rao et al., 2019). Kadınlar, hane içi gıda yönetimi ve bakım sorumlulukları nedeniyle bu yükü daha yoğun deneyimlemekte; çocukların beslenme ihtiyaçlarını karşılayamama kaygısı ebeveynlik stresini artırabilmektedir. İklim kaynaklı geçim kayıpları, özellikle tarım ve küçük ölçekli üretime dayalı ekonomilerde yaşayan kadınların ekonomik bağımsızlığını zayıflatarak psikolojik kırılganlığı artırmaktadır. Bu nedenle iklim krizi, sosyoekonomik eşitsizlikler üzerinden ruh sağlığına dolaylı ancak güçlü etkiler üretmektedir (Nyantakyi-Frimpong, 2021; Rao et al., 2019; Rothschild & Haase, 2023).

6. Göç, Yerinden Edilme ve Psikososyal Sonuçlar

İklim değişikliği, artan aşırı hava olayları, kuraklık, deniz seviyesinin yükselmesi ve geçim kaynaklarının zarar görmesi nedeniyle zorunlu yer değiştirme süreçlerini hızlandırmaktadır (Anantapong et al., 2024). Bu durum yalnızca fiziksel mekân değişimini değil; aynı zamanda sosyal, kültürel ve psikolojik kırılmaları da beraberinde getirmektedir. Güncel literatür, iklimle ilişkili yerinden edilmenin ruh sağlığı üzerinde çok katmanlı etkiler yarattığını ve özellikle kadınlar ile kırılgan gruplar açısından daha ağır sonuçlar doğurabildiğini göstermektedir. Kadınlar açısından değerlendirildiğinde, göç süreci toplumsal cinsiyet temelli riskleri artırabilmektedir (Anantapong et al., 2024; Anjum & Aziz, 2025; Migliorini & Ferrari, 2024). Yerinden edilme, ekonomik bağımlılığa neden olmakta ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet riskini artırabilmektedir. Bu durum, ikincil travmatik yaşantılar yoluyla ruh sağlığı üzerindeki yükü ağırlaştırmaktadır (Thurston et al., 2021).

Sonuç ve Öneriler

İklim değişikliği, kadın ruh sağlığı üzerinde çok boyutlu ve yapısal etkiler yaratan küresel bir halk sağlığı sorunudur. Bu etkiler yalnızca aşırı hava olayları ve afetler gibi akut maruziyetlerle sınırlı kalmamakta; yoksulluk, gıda ve su güvensizliği, zorunlu yer değiştirme, bakım emeğinin artışı ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet riski gibi sosyoekonomik ve kültürel belirleyiciler

aracılığıyla derinleşmektedir. Kadınlar, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, ekonomik kırılganlık ve bakım sorumluluklarının orantısız dağılımı nedeniyle iklim krizinin psikososyal sonuçlarını ağır ve uzun süreli yaşamaktadırlar. Literatür, iklim değişikliğinin depresyon, anksiyete ve travma sonrası stres bozukluğu belirtilerinde artışla ilişkili olduğunu; bu artışın özellikle düşük gelirli, kırsal bölgelerde yaşayan, göç deneyimi bulunan veya bakım yükü yüksek kadınlarda daha belirgin olduğunu göstermektedir. Gebelik ve annelik süreci, suya ve gıdaya erişim güçlükleri, ekonomik güvencesizlik ve sosyal destek kaybı gibi faktörler, kadınların ruhsal iyilik halini bozabilmektedir. Bu bağlamda iklim değişikliği, yalnızca çevresel bir kriz değil; toplumsal cinsiyet temelli ruh sağlığı eşitsizliklerini derinleştiren yapısal bir belirleyici olarak değerlendirilmelidir.

Bu çerçevede aşağıdaki politika ve uygulama önerileri öne çıkmaktadır:

1. Ruh sağlığı hizmetleri, kadınların özgül gereksinimlerini dikkate alan ve sosyal belirleyicileri merkeze alan bir yaklaşımla yeniden yapılandırılmalıdır. Afet sonrası müdahalelerde şiddet riski, bakım yükü ve ekonomik kırılganlık göz önünde bulundurulmalıdır.
2. İklim krizinden etkilenen bölgelerde birinci basamak sağlık hizmetlerine ruh sağlığı tarama ve erken müdahale programları entegre edilmelidir. Özellikle gebeler, anneler ve yerinden edilmiş kadınlar için düzenli psikososyal değerlendirme mekanizmaları oluşturulmalıdır.
3. Kadınların sosyal destek ağlarını güçlendiren, ekonomik güçlendirme ve sosyal koruma programlarıyla entegre edilen topluluk temelli müdahaleler geliştirilmelidir. Kadınların yerel karar alma süreçlerine katılımı teşvik edilmelidir.
4. Psikolojik ilk yardım, destek grupları ve uzman müdahalelerini içeren bütüncül modeller yaygınlaştırılmalıdır. Güvenli alanlar ve çocuk bakım desteği gibi uygulamalar, kadınların hizmetlere erişimini artıracaktır.
5. Ulusal iklim uyum ve azaltım planlarında ruh sağlığı göstergeleri yer almalı; erken uyarı sistemleri ve psikososyal hazırlık programları oluşturulmalıdır. Sağlık sistemlerinin iklim dirençliliği güçlendirilmelidir.
6. Toplumsal cinsiyet ayrımlı verilerin artırılması, iklim değişikliği ile ruh sağlığı arasındaki nedensel mekanizmaların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde kadınlara odaklanan ampirik çalışmaların desteklenmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, kadın ruh sağlığı ile iklim değişikliği arasındaki ilişki, çevresel maruziyetlerin ötesine geçen, sosyal ve ekonomik belirleyicilerle iç içe geçmiş bir yapıya sahiptir. Etkili bir yanıt için sağlık sistemleri, sosyal politika ve iklim

yönetişimi arasında disiplinlerarası ve toplumsal cinsiyet duyarlı bir iş birliği gereklidir. Kadınların psikososyal iyilik hâlini korumaya yönelik bütüncül ve önleyici yaklaşımlar geliştirilmedikçe, iklim krizinin ve diğer afetlerin kadın ruh sağlığı üzerindeki eşitsiz etkileri derinleşmeye devam edecektir.

Kaynaklar

- Anantapong, K., Moura, H. F., Udomratn, P., Persaud, A., Javed, A., Ramachandran, P., Castaldelli-Maia, J. M., Torales, J., Ventriglio, A., & Bhugra, D. (2024). Geopsychiatry: Climate change, migration, and mental health. *Industrial Psychiatry Journal*, 33(Suppl 1), S257–S260. https://doi.org/10.4103/ipj.ipj_33_24
- Anjum, G., & Aziz, M. (2025). Climate change and gendered vulnerability: A systematic review of women's health. *Women's Health*, 21. <https://doi.org/10.1177/17455057251323645>
- Baltacı Yıldız, E. A., & Şahin, A. (2024). The effects of post-earthquake trauma on sexual lives of married workers aged between 18 and 49. *Journal of Social and Analytical Health*, 4(3), 95–107.
- Beaglehole, B., Mulder, R. T., Frampton, C. M., Boden, J. M., Newton-Howes, G., & Bell, C. J. (2018). Psychological distress and psychiatric disorder after natural disasters: systematic review and meta-analysis. *The British Journal of Psychiatry*, 213(6), 716–722. <https://doi.org/10.1192/bjp.2018.210>
- Bekkar, B., Pacheco, S., Basu, R., & DeNicola, N. (2020). Association of Air Pollution and Heat Exposure With Preterm Birth, Low Birth Weight, and Stillbirth in the US. *JAMA Network Open*, 3(6), e208243. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2020.8243>
- Benevolenza, M. A., & DeRigne, L. (2019). The impact of climate change and natural disasters on vulnerable populations: A systematic review of literature. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 29(2), 266–281. <https://doi.org/10.1080/10911359.2018.1527739>
- Caruso, B. A., Cooper, H. L. F., Haardörfer, R., Yount, K. M., Routray, P., Torondel, B., & Clasen, T. (2018). The association between women's sanitation experiences and mental health: A cross-sectional study in Rural, Odisha India. *SSM - Population Health*, 5, 257–266. <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2018.06.005>
- Charlson, F., Ali, S., Benmarhnia, T., Pearl, M., Massazza, A., Augustinavicius, J., & Scott, J. G. (2021). Climate Change and Mental Health: A Scoping Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(9), 4486. <https://doi.org/10.3390/ijerph18094486>
- Chersich, M. F., Pham, M. D., Areal, A., Haghghi, M. M., Manyuchi, A., Swift, C. P., Wernecke, B., Robinson, M., Hetem, R., Boeckmann, M., & Hajat, S. (2020). Associations between high temperatures in pregnancy and risk of preterm birth, low birth weight, and stillbirths: systematic review and meta-analysis. *BMJ*, m3811. <https://doi.org/10.1136/bmj.m3811>
- Cianconi, P., Betrò, S., & Janiri, L. (2020). The Impact of Climate Change on Mental Health: A Systematic Descriptive Review. *Frontiers in Psychiatry*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2020.00074>

- Clayton, S. (2020). Climate anxiety: Psychological responses to climate change. *Journal of Anxiety Disorders*, *74*, 102263. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102263>
- Flores, E. C., Flores, A. F., Abarca-Diaz, B., Camizan-Castro, R., Mendoza-Lozada, E., Ortiz-Contreras, F., & Kakuma, R. (2025). Fostering leadership and gender equality in climate action among underserved, rural and Indigenous women: a qualitative exploration of opportunities and limitations in Peru. *The Lancet Regional Health - Americas*, *46*, 101109. <https://doi.org/10.1016/j.lana.2025.101109>
- Gawrych, M. (2022). Climate change and mental health: a review of current literature. *Psychiatria Polska*, *56*(4), 903–915. <https://doi.org/10.12740/PP/OnlineFirst/131991>
- Hickman, C., Marks, E., Pihkala, P., Clayton, S., Lewandowski, R. E., Mayall, E. E., Wray, B., Mellor, C., & van Susteren, L. (2021). Climate anxiety in children and young people and their beliefs about government responses to climate change: a global survey. *The Lancet Planetary Health*, *5*(12), e863–e873. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(21\)00278-3](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(21)00278-3)
- Isaac, F., Toukhsati, S. R., Klein, B., Di Benedetto, M., & Kennedy, G. A. (2023). Differences in Anxiety, Insomnia, and Trauma Symptoms in Wildfire Survivors from Australia, Canada, and the United States of America. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *21*(1), 38. <https://doi.org/10.3390/ijerph21010038>
- Itoh, Y., Takeshima, M., Kaneita, Y., Uchimura, N., Inoue, Y., Honda, M., Yamadera, W., Watanabe, N., Kitamura, S., Okajima, I., Ayabe, N., Nomura, K., & Mishima, K. (2022). Associations Between the 2011 Great East Japan Earthquake and Tsunami and the Sleep and Mental Health of Japanese People: A 3-Wave Repeated Survey. *Nature and Science of Sleep*, *Volume 14*, 61–73. <https://doi.org/10.2147/NSS.S338095>
- Khatri, G. K., Tran, T. D., Baral, S., & Fisher, J. (2020). Experiences of an earthquake during pregnancy, antenatal mental health and infants' birthweight in Bhaktapur District, Nepal, 2015: a population-based cohort study. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *20*(1), 414. <https://doi.org/10.1186/s12884-020-03086-5>
- Kola, L., Kohrt, B. A., Hanlon, C., Naslund, J. A., Sikander, S., Balaji, M., Benjet, C., Cheung, E. Y. L., Eaton, J., Gonsalves, P., Hailemariam, M., Luitel, N. P., Machado, D. B., Misganaw, E., Omigbodun, O., Roberts, T., Salisbury, T. T., Shidhaye, R., Sunkel, C., ... Patel, V. (2021). COVID-19 mental health impact and responses in low-income and middle-income countries: reimagining global mental health. *The Lancet Psychiatry*, *8*(6), 535–550. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(21\)00025-0](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(21)00025-0)
- Li, A., Toll, M., Martino, E., Wiesel, I., Botha, F., & Bentley, R. (2023). Vulnerability and recovery: Long-term mental and physical health trajectories

- following climate-related disasters. *Social Science & Medicine*, 320, 115681. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2023.115681>
- Li, J., Li, X., Liu, H., Gao, L., Wang, W., Wang, Z., Zhou, T., & Wang, Q. (2023). Climate change impacts on wastewater infrastructure: A systematic review and typological adaptation strategy. *Water Research*, 242, 120282. <https://doi.org/10.1016/j.watres.2023.120282>
- Lokotola, C. L. (2023). Towards a climate-resilient primary health care service. *South African Family Practice*, 65(1). <https://doi.org/10.4102/safp.v65i1.5749>
- Migliorini, L., & Ferrari, J. R. (2024). Sustainable communities, climate change and well-being. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, 52(3–4), 375–378. <https://doi.org/10.1080/10852352.2025.2491868>
- Nyantakyi-Frimpong, H. (2021). Climate change, women's workload in small-holder agriculture, and embodied political ecologies of undernutrition in northern Ghana. *Health & Place*, 68, 102536. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2021.102536>
- Ogunbode, C. A., Doran, R., Hanss, D., Ojala, M., Salmela-Aro, K., van den Broek, K. L., Bhullar, N., Aquino, S. D., Marot, T., Schermer, J. A., Włodarczyk, A., Lu, S., Jiang, F., Maran, D. A., Yadav, R., Ardi, R., Chegeni, R., Ghanbarian, E., Zand, S., ... Karasu, M. (2022). Climate anxiety, wellbeing and pro-environmental action: correlates of negative emotional responses to climate change in 32 countries. *Journal of Environmental Psychology*, 84, 101887. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2022.101887>
- Ojala, M., Cunsolo, A., Ogunbode, C. A., & Middleton, J. (2021). Anxiety, Worry, and Grief in a Time of Environmental and Climate Crisis: A Narrative Review. *Annual Review of Environment and Resources*, 46(1), 35–58. <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-012220-022716>
- P, N. S., K, B., & C, M. (2019). The health impacts of climate-related migration. *Environmental Epidemiology*, 3(Supplement 1), 282–282. <https://doi.org/10.1097/01.EE9.0000609032.63453.d1>
- Pihkala, P. (2020). Anxiety and the Ecological Crisis: An Analysis of Eco-Anxiety and Climate Anxiety. *Sustainability*, 12(19), 7836. <https://doi.org/10.3390/su12197836>
- Pourmotabbed, A., Moradi, S., Babaei, A., Ghavami, A., Mohammadi, H., Jalili, C., Symonds, M. E., & Miraghajani, M. (2020). Food insecurity and mental health: a systematic review and meta-analysis. *Public Health Nutrition*, 23(10), 1778–1790. <https://doi.org/10.1017/S136898001900435X>
- Rao, N., Lawson, E. T., Raditloaneng, W. N., Solomon, D., & Angula, M. N. (2019). Gendered vulnerabilities to climate change: insights from the semi-arid regions of Africa and Asia. *Climate and Development*, 11(1), 14–26. <https://doi.org/10.1080/17565529.2017.1372266>

- Rezwana, N., & Pain, R. (2021). Gender-based violence before, during, and after cyclones: slow violence and layered disasters. *Disasters*, 45(4), 741–761. <https://doi.org/10.1111/disa.12441>
- Rocque, R. J., Beaudoin, C., Ndjaboue, R., Cameron, L., Poirier-Bergeron, L., Poulin-Rheault, R.-A., Fallon, C., Tricco, A. C., & Witteman, H. O. (2021). Health effects of climate change: an overview of systematic reviews. *BMJ Open*, 11(6), e046333. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2020-046333>
- Rodríguez, A. L., Aranda, Z., Brun, E., DiChiara, S., Esquinca, A., González, E., González, S., Jiménez, A., Molina-Orozco, C. U., Martínez, L., Mullen, J., Vargas, B., Vázquez, S., & Chacón-Hernández, S. (2023). A comprehensive and healthcare equity promoting response by a civil society–public partnership to COVID-19 in Chiapas, Mexico. *BMJ Global Health*, 8(3), e011244. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2022-011244>
- Romanello, M., Napoli, C. di, Green, C., Kennard, H., Lampard, P., Scamman, D., Walawender, M., Ali, Z., Ameli, N., Ayeb-Karlsson, S., Beggs, P. J., Belesova, K., Berrang Ford, L., Bowen, K., Cai, W., Callaghan, M., Campbell-Lendrum, D., Chambers, J., Cross, T. J., ... Costello, A. (2023). The 2023 report of the Lancet Countdown on health and climate change: the imperative for a health-centred response in a world facing irreversible harms. *The Lancet*, 402(10419), 2346–2394. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(23\)01859-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(23)01859-7)
- Rothschild, J., & Haase, E. (2023). Women’s mental health and climate change Part II: Socioeconomic stresses of climate change and eco-anxiety for women and their children. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, 160(2), 414–420. <https://doi.org/10.1002/ijgo.14514>
- Santomauro, D. F., Mantilla Herrera, A. M., Shadid, J., Zheng, P., Ashbaugh, C., Pigott, D. M., Abbafati, C., Adolph, C., Amlag, J. O., Aravkin, A. Y., Bang-Jensen, B. L., Bertolacci, G. J., Bloom, S. S., Castellano, R., Castro, E., Chakrabarti, S., Chattopadhyay, J., Cogen, R. M., Collins, J. K., ... Ferrari, A. J. (2021). Global prevalence and burden of depressive and anxiety disorders in 204 countries and territories in 2020 due to the COVID-19 pandemic. *The Lancet*, 398(10312), 1700–1712. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(21\)02143-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(21)02143-7)
- Sarsour, A., Nagabhatla, N., & Okamoto, S. (2023). *Climate Change’s Impact on Mental Health: Preparedness and Policy Interventions to Support Affected Individuals and Communities*. <https://doi.org/10.20944/preprints202309.0425.v1>
- Sharpe, I., & Davison, C. M. (2021). Climate change, climate-related disasters and mental disorder in low- and middle-income countries: a scoping review. *BMJ Open*, 11(10), e051908. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2021-051908>
- Sönmez, D., & Hocaoglu, C. (2023). Post-Traumatic Stress Disorder After Natural Disasters: A Review. *Düzce Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(2), 103–114. <https://doi.org/10.18678/dtfd.1277673>

- Sorensen, C., Saunik, S., Sehgal, M., Tewary, A., Govindan, M., Lemery, J., & Balbus, J. (2018). Climate Change and Women's Health: Impacts and Opportunities in India. *GeoHealth*, 2(10), 283–297. <https://doi.org/10.1029/2018GH000163>
- Thompson, R., Hornigold, R., Page, L., & Waite, T. (2018). Associations between high ambient temperatures and heat waves with mental health outcomes: a systematic review. *Public Health*, 161, 171–191. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2018.06.008>
- Thurston, A. M., Stöckl, H., & Ranganathan, M. (2021). Natural hazards, disasters and violence against women and girls: a global mixed-methods systematic review. *BMJ Global Health*, 6(4), e004377. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2020-004377>
- Tosun, M. (2024). Afetler ve Toplumsal Cinsiyet Sorunu: Kadınların Afetlerdeki Rolü ve Eşitsizlikler. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 581–614. <https://doi.org/10.21798/kadem.2024.164>
- van Daalen, K., Jung, L., Dhatt, R., & Phelan, A. L. (2020). Climate change and gender-based health disparities. *The Lancet Planetary Health*, 4(2), e44–e45. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(20\)30001-2](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(20)30001-2)
- Van den Bergh, B. R. H., van den Heuvel, M. I., Lahti, M., Braeken, M., de Rooij, S. R., Entringer, S., Hoyer, D., Roseboom, T., Räikkönen, K., King, S., & Schwab, M. (2020). Prenatal developmental origins of behavior and mental health: The influence of maternal stress in pregnancy. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 117, 26–64. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2017.07.003>
- Watts, N., Amann, M., Arnell, N., Ayeb-Karlsson, S., Belesova, K., Boykoff, M., Byass, P., Cai, W., Campbell-Lendrum, D., Capstick, S., Chambers, J., Dalin, C., Daly, M., Dasandi, N., Davies, M., Drummond, P., Dubrow, R., Ebi, K. L., Eckelman, M., ... Montgomery, H. (2019). The 2019 report of The Lancet Countdown on health and climate change: ensuring that the health of a child born today is not defined by a changing climate. *The Lancet*, 394(10211), 1836–1878. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(19\)32596-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)32596-6)
- White, B. P., Breakey, S., Brown, M. J., Smith, J. R., Tarbet, A., Nicholas, P. K., & Ros, A. M. V. (2023). Mental Health Impacts of Climate Change Among Vulnerable Populations Globally: An Integrative Review. *Annals of Global Health*, 89(1), 66. <https://doi.org/10.5334/aogh.4105>
- Yakıt Ak, E., & Aslan, E. (2024). Deprem ve Kadın Üreme Sağlığı. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi (KASHED)*, 10(1), 43–51.